

A MAGYAR ÓSI RITMUS.

Az az értekezés, melyet Gábor Ignác a *Königsbergi Töredékek* verséről innen-onnan tíz évvel ezelőtt a Kisfaludy-Társaság, majd a Nyőr útján bocsátott nyilvánosságra, valamint utóbb a magyar ősi ritmusról írt könyve¹, az igazat megvallva, épen nem ébresztett az irodalomban olyan figyelmet, a minőt a benne tárgyalt kérdés megérdemelt volna. Az EPhK-ben és a Nyőrben napvilágot látott két érdemes bírálat több tekintetben kifogásolta a szerző nézeteit; azonban egyik sem bocsátkozott a fölvetett problémák tüzetesebb bonczolgatásába.

Hogy most az ügy szőnyegre kerül, annak oka a RMKT. I. kötetének új kiadásában rejlik. A régi kiadás ellen fölmerült az a kifogás, hogy olyan emlékek is vannak benne, a melyeket nem lehet kötött alakúaknak tekinteni; az új collectio szerkesztője tehát abban a vélekedésben volt, hogy a beiktatott emlékek mindegyikéről meg kell állapítani, mely réven jutott régi verseink sorába. Az ősi ritmus kérdését s Gábor Ignác nézeteit — ez utóbbiakat már csak a *Königsbergi Töredékek* és a Lászlóhymnus miatt — sem lehetett többé mellőzni.

Ma a középkori magyar versek új gyűjteménye már a bírálók kezén forog; nagyon kívánatos azonban, hogy mielőtt a könyv sajtó alá kerül, az erre hivatottak több oldalról is hozzászóljanak azokhoz a ritmikai elvekhez, a melyeknek számbavételével a collectio össze van válogatva; óhajtandó, hogy a nyilvánosság eleve is megismerkedjék ezekkel a principiumokkal és velük együtt a Gábor-féle elméletet bírálatára méltassa.

A magyar ősi ritmus cz. könyv abból indul ki, hogy a magyar ritmika »a történeti szempontot, a leszármazás és fejlődés kérdését figyelmen kívül hagyva még mindig csak az újabb népi és műköltészetben található formákat osztályozza az ütemek szótagjainak száma szerint«. (7. l.) A RMKT.-ában »rendesen néhány taláalomra kikapott sor alapján jelentették ki a vers ritmusát és ha azt találták, hogy ez a ritmus az egész költeményre semmiképen rá nem illeszthető... az eltéréseket... a költő gyarló verstechnikájának vagy a másoló barát hibájának rovására írták«,

¹ A magyar ősi ritmus. Irta Gábor Ignác. Budapest, Lampel, 1908. 8. r. 267. l.

(9. l.) a helyett, hogy a helyes ritmust keresték volna. Végre: az emberek kutatás helyett tekintélyek után jártak. Különösen Négyesy verstanának pár állítása nehezedett az *ipse dixit* súlyával egy egész nemzedékre. Ilyen tétel, hogy a magyar ütem »lüktető«-vel kezdődik és ezeket a lüktetőket a szövegnek ama szótagjai szolgálattják, melyeken mondatbeli hangsúly van; *találkozunk azonban oly ütemekkel is, »melyekben a szólam nyomatékos szava nem az első helyen van« és »a logikai nyomatékot ily esetben elhallgattatja a versnyomaték«.* (21—22. l.)

Gábor Ignác sarkalatos hibát talál ebben a tételben. Ritmus-érzéke visszariad az ilyen verslejtéstől: *Haza mennék, | dē nem tudok . . . Ā ki tudja, | mērt nem mondja . . .* Aztán, ha a vers, mint Négyesy fényesen kifejtette, a maga nyomatékát a logikai hangsúlyból meríti, honnét veszi, úgymond, a nyomatékot, mely a súlytalan szót nyomatékosná teheti, a hangsúlyosat pedig elhallgattatja? »Hiszen a hangsúlyos ritmusnak alaptörvénye mindenütt a ritmikái és mondattani hangsúlyozás azonossága«. (25. l.) A hiba bizonyára az ütemnek és versornak összetévesztésében rejlik. »Négyesy . . . abból a tagadhatatlan tényből, hogy a magyarban az *ütem* lüktetővel kezdődik, azt következtette, hogy ennél fogva a *versornak is* lüktetővel kell kezdődnie. Pedig ez a következtetés csak akkor állana meg, ha be volna bizonyítva, hogy a magyar versben ütemelőző (*Auftakt*) nincsen.« (27. l.) Míhelyt ütemelőzőt teszünk föl, legott túl vagyunk az árkon. Nem szabad így ütemezni: *Hől a farkas | hől a medve, hanem a következőképen: Hol a || farkas, hol a | mēdve . . .* Ebben a sorfelosztásban u. i. a »Hol a « ütemelőző és mint ilyen »a ritmikus soron teljesen kívül áll«. (29. l.)

Gábor Ignác szerint az efféle ütemelőző hangsúlytalan szók jellemző elemei a magyar ritmusnak, az ősinek és a modernnek egyaránt, s néha arról is megismerhetők, hogy a verssorok rendes szótagszámát egy-egy syllabával megszerzik. Pl.

Azok nem gondolnak ez ily beszédekkel,
Kik || magokat | kelletik | hizelkedé | sekkel.
Ki || keresztfára | emeltetél,
 Két kezeden függesztetél.

Fontos tulajdonsága volt, különösen az ősi versnek, az *alliteratio* is, mely »az ütemek ictusának erősítésére, a lüktető erő fokozására szolgál«, s ép ezért mindig az ütem elején áll (»Alliteráció az ütem gyenge részében . . . képtelenség« 30. l.), úgyhogy »az előtte álló súlytalan szótag csakis ütemelőző lehet«. Pl.

Az || vízen álló | Velencére
 És || benne való | belcs olaszokra.
 Mikor || fésüli a | fejünk,
 Mikor || kenyért ad a | kézbe.

Való igaz, mondja Gábor, hogy a soroknak ez az ütemelőzős felosztása a ritmizálásban »némi sajátságos eltolódásokat okoz« és — például — a »Mikor || fészüli a | fejünk« nem illik belé többé az »ősi nyolczas ismeretes formájába«; de ez csupán »azt bizonyítja, hogy a magyar ritmikában az egész vonalon elkerülhetetlen az értékek átértékelése«. (32. l.)

Ezt a műveletet a szerző a germán, latin, szamojed, vogul és osztyák költészet ősi, vagy ősinek látszó ritmusának vizsgálatával kíséri meg. Az említett költészetekben mindenütt megtalálja az ütemelőzőt, az alliterációnak sajátságos, ütemkezdő fajtáját; de talál egyéb figyelemre méltó dolgokat is: jelesül, hogy az ütemben nincs meghatározva a hangsúlyos szótagot követő hangsúlytalan szótagok száma, sőt a tactus akárhányszor egyetlen hangsúlyos szótagból áll. Mindez pedig a magyar régiségben is előfordul s Gábor szerint különösen a *Königsbergi Töredékek* és a László-hymnus ennek az ősi versnek valósággal klasszikus példái:

Vylagnoc | kezdetuitul
ez || nem lev | wala,
hug || scuz | lean
fiot | sculhessen,
scuzsegne | űkere
űztan | maradhassun. Stb.

Ez oz || Isten mynt | esmeriuc
quit || sceplev nem | űlletet; (!)
mert ha || Isten ev | num volna,
benne | b̄ynut lelhetneyc.

Vagy:

Idevezlég | kegyelmes | szent László | kerály,
Magyar | országnak | édes | oltalma,
Szent | kerályok közt | drágalátus | gyöngy,
Csillagok | között | fénességes | csillag.

Íme Gábor Ignác szerint a magyar ősi ritmus főtulajdonságai. Az alap, melyre az elmélet támaszkodik, mint látható, az a gondolat, hogy a magyar szabású verssor nem kezdődik okvetetlenül hangsúlyos szóval, teljes ütemmel, hanem akárhányszor egy vagy több súlytalan syllabával, ütemelőzővel. Gábor azzal okolja meg ezt a tanítást, hogy a Négyesy-féle magyarázatban ellenmondás van, továbbá, hogy ő, akárhogy igyekszik is rajta, »mégsem képes így ritmizálni: Á ki tudja | m̄ért nem mondja; . . . Hól a farkas, | hól a medve.« Azonban, úgy látszik, épen itt van a bökkenő. Gábor nem bírja ezeket a sorokat úgy ejteni; de viszont talán senki sincsen, a ki úgy ritmizálná őket, a hogy ő ritmizálja. Ha *A magyar ősi ritmus* cz. könyv nem téved, akkor ez a helyes ütemezés:

Hazamennék, de | nem tudok;
Elváltam én a | rózsámtól;
Mert a || leány, mint a | páva,
Úgy fekszik a | vetett ágyba;
De a || legény, mint a | kutya,
Úgy leskődik az | ablakba.
Rabok legyünk, vagy | szabadok.

Es akkor az sem lenne baj, ha valaki a nótát így alakítaná:

Mivelhogy a leány, mint a páva
 Úgy fekszik a vetett ágyba;
 Hanem a legény, mint a kutya
 Úgy leskelődik az ablakba.

Bátran mondhatná ugyanis, hogy ritmikailag a dalon egyáltalán nem esett változás.

Gábor Ignác aligha rossz helyen nem kereskedett, mikor ezt az elméletet megalkotta. Az az alak, melyben a tőle említett példák készültek, ma már rég megállapodott, kijegecedett ritmikai schema, szorosán megszabott szótagszámú ütemekkel; úgy él a lelkünkben, mint valami kész melodia, a melyhez szöveget alkotnak, mint kész kánon, melynek sajátosságaihoz az író alkalmazkodik. Valószínű, sőt szinte bizonyos, hogy nem egyszerre ugrott elő az emberek fejéből, hanem többé-kevésbé hosszú fejlődés eredménye; hogy az, a miből lett, nem volt ilyen szabályos, meghatározott — de nem hihető, hogy a mit embryójáról, átmeneti alakjairól esetleg el lehetett mondani, mindaz mai mivoltában is ráillik.

A ritmus kialakulásában kétségkívül nagy szerepe volt a beszéd hangsúlyának. A megszülető versus irrationalisban a beszéd hangsúlyos szótagjaiból lett a vers-ictus; de idővel változott a helyzet: meghatározott sorok, ritmikai formák alakultak ki és váltak divatosakká; és akkor a ritmus nem a beszédből pattan elő többé, hanem a versificator a kész formához igyekszik szabni beszédét, mint mondtuk, olyanformán, a hogyan kész melodiához készítenek szöveget.

Abban ma mindenki megegyez, hogy a magyar vers-tactus ictussal kezdődik. Az a nyolcz-szótagos sor, mely az irodalomban »ósi nyolczas« néven ismeretes, homályosan, vagy tudatosan, úgy él mindnyájunk lelkében, mint négy-négy szótagú dipodia, melynek első és ötödik szótagja nyomatékkal ejtendő. Költőink, versfaragóink, ha »ósi nyolczas«-t készítenek, ehhez a schemához igyekeznek alkalmazkodni és alkalmazkodnak több-kevesebb szerencsével. Egyszer sikerül a forma követelményei szerint idomítaniok mondókájokat, és akkor — egyebek között — a schema ictusára hangsúlyos szótag kerül; máskor nem tudnak megbirkózni a nehézségekkel, s akkor esetleg ἄτρονον jut az ütem élére: schema és szöveg összetűzközik. Ilyenkor a vers tökéletlen, azonban a schema épen nem módosul, a tactus nem válik egy-, két-, vagy három szótagossá, sem a következő ütem ἄτρονον-jait magába olvasztva 5, 6, 7 syllabássá; hanem valami olyas történik, mint mikor az énekben rövid szótagra hosszú kotta jut: a schema ictusának hatása alatt a súlytalan szótagot nyomatékkal ejtjük. A nép, a gyermekek rendszeren így, »énekelve« mondják a verseket, átengedve magukat teljesen a schema ritmusának:

Ἐς alattunk | ἔς felettünk
 Ἐς bennünk is | ἄ menny volt,
 Σὴν szívünkben szent | tűz lángolt,

nem pedig :

És || állattunk és | felettünk
 És || bennünk is a | menny volt,
 Szívünkben | szent tűz lángolt.

Ezt nem lehet eltagadni, ez így van, és hiába vetjük ellene a *contradictio in adiecto* vádját; mi több, azt sem mondhatjuk, hogy a schemának efféle módosító ereje másutt merőben ismeretlen. A latinban — például — akárhányszor előfordul, hogy az arsisba jutott rövid szótag hosszúnak és hangsúlyosnak számít, vagy — megfordítva — a hosszú és hangsúlyos szótag a thesisben mint rövid és súlytalan szerepel.

Egyébiránt argumentumért fölösleges messze fáradni. Költészetünk, a nép- és a műköltés, garmadaszámra terem sorokat, melyeknek ritmikus beosztásához kétség nem fér, s ezekben a sorokban akárhány ütem találkozik, melyek értelmileg csupa hangsúlytalan szavakból állanak. Pl.

Árva vagyok, mint gerlicze,
 Mint a kinek | nincs senkije.

Dē a hol a | hű lány terem,
 Azt a tájat nem ismerem

Délután | *p̄diglen*
 Patyolat fejrbe.

Nincsen olyan búza,
 Nincsen olyan búza,
Ākiben, | *ākiben* | konkoly nincs.

Ezek a tactusok, ha Gábor Ignácznak igaza van, merő lehetlenségek; a valóságban pedig világos bizonyítékai annak a körülménynek, hogy az atononok a magyar versben posztíójuknál fogva, az ütem elején, nyomatékokat nyerhetnek. Más szóval: a magyar ritmikának ma, a kifejezetedett, eleve meghatározott szótagszámú sorok és többé-kevésbé eleve meghatározott szótagszámú ütemek korában semmi szüksége az ütemelőzők kétes segítségére.

Ámde Gábor az alliterációra hivatkozik, mint olyan csalhatatlan tényezőre, melynek segélyével az »Auftakt« jelenléte a verssorokban világosan látható. Ha tudjuk, hogy a sorban hol kezdődik az ütem, akkor az ütemelőzőre lehetetlenség rá nem ismerni. Már pedig az alliteratio »olyan világosan mutatja az ütem kezdetét, mintha csak ütemvonallal volna megjelölve«, mivelhogy »az előtte álló súlytalan szótag csakis ütemelőzőnek vehető«. (30. l.)

Gábor igen helyesen mutat rá, hogy a betűrím a vers ictusát élesíti; de nem bizonyos, hogy az alliteratio a thesisben »képtelenség«. A Thaly-közölte régi *Lakodalmi gajdban* pl. ilyen sorok találkoznak:

Az *bolhási* | *kis bolha* | szunyug szép leányával ...
 Az *vasvári* | *nagy géznek* | *gerébjét* ellopta,
 Az *rókának* | *rokkáját*, | az *szarkának* | *nagy sz* .. ját,
Pacsirta palástját.

Ez a példa világosan rávall, hogy az énekmondó minden állat nevéhez alliterációt akart fűzni; tehát nem mondható, hogy

a betűrímek véletlenül kerültek a thesisekbe. — Azonban a népköltészetből még számos más szemelvény is meríthető. Pl.

Mongya virág | virágnak,
Várja végit | világnak,
Két vén fának | ledőlítit,
A meghótnak | felkóltit.

Úgy menyen, | meg nem áll,
Földön fekszik, | fel nem áll.

Büdös bogár | a bögős...
Farkas fujta | farkát...
A dongó a | darázsossal...

Nyírfa nyilalla,
Cserfa csattana,
Ezer madár | megindula,
Egynek szárnya | szakada.

Jere velem | kéncös Katám
Kéncös Kolozs- | várra...
A fejembe | fejér fátyol,
Fejérvári | Gyurka.

Ezeknek a soroknak ütembeosztása közismert, és nem lehet mondani, hogy bennök egyes alliterációk hibás lejtés következtében kerültek thesisbe, ha csak azt a hitet nem akarjuk ébreszteni, hogy a nép rosszul ütemezi a maga verseit; ámbár való, hogy a tactus gyengébb felébe szótt betűrímek hatásosság dolgában nem versenyezhetnek azokkal, a melyek a versek ictusára esnek. Ám az alliterációkra egyébként is bajosan építhetünk. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a verssorokban két vagy több szó akárhányszor pusztán a véletlen játékból kezdődik ugyanazzal a hanggal vagy hangcsoporttal. Pl.

Hervad már ligetünk, díszei hullanak.
A hegy boltozatán néma homály borong.
Nektár thyrusain nem mosolyog gerezd.
A szent emberiség sorsa kezébe kerül.

Nem állítható tehát, hogy a »betűrím« csalhatatlan jel, a melyről az ütem kezdetét pontosan meg lehet ismerni; ellenkezőleg, Gábor elméletével sokkal inkább egyeznék az a tétel, hogy az ictus, az ütem kezdete ismertető jele az alliteratio valódiságának.

Egyébiránt Gábor Ignác nem elégszik meg tanainak elméleti előadásával. A könyvben két fejezet (144—188. l.) foglalkozik azzal, hogy szerzőjének fölfedezéseit régi magyar verselők művein demonstrálja. Egymás után sorra kerülnek: *Volter és Grizeldis*, *Vitéz Francisco*, *Jónás próféta* (Batízi) *historiájának*, a *Kétféle hitről* szóló versezetnek, *József történetének* (Bánkai M.), Tinódi egyik-másik énekének, Ilosvai *Toldijának*, a *Szigeti veszedelemnek* kisebb-nagyobb részei, valamennyi az ütemelőzők, a tactusok és alliterációk szorgalmas megjelölésével. Csakhogy a próbát alig lehet kifogástalannak minősíteni. Ezek a munkák ugyanis egyes sorok kivételével mind ú. n. *ősi tizenkettősökben* vannak írva, olyan alakban, melynek schemáját nálunk a XVI. század elején már teljesen megállapodottnak kell tekinteni. Az első ismeretes magyar tizenkettősök közvetlenül a mohácsi vész előestéjén zendültek meg Apáti *Cantilenájában* és Geszthy L. énekében; azonban a forma mind a kettőben olyan zengzetes és a fejlett-

ségnek oly fokát mutatja, a minőre csak hosszabb gyakorlat után vergődhetett. Íme pár sor példa:

Félelmes szüőnek engem alajtátok
Régi jó barátim kik nekem valátok;
Gyakorta szép szóval hozzám járulátok,
Engem megcsalátok.

Isten, Szűz Mária háborutól védjen,
Hatvanban gyűljetek, hogy jó vége légyen,
Jó Lajos királyunk diadalmat végyen,
Minden tanácstokban ő jó véget tégyen.

Annak a nemzedéknek lelkében, a mely ilyen verseket írt, már úgy élt az ősi tizenkettős schemája, mint Gyöngyösiében, vagy Dugonics Andráséban; ez a nemzedék nem alkothatott olyan tizenkettősöket, a milyeneknek *A magyar ősi ritmus* cz. könyv az alliterációs és ütemelőzős elmélet szellemében régi jó poétáink ritmusait kipécézi:

Légyen ¹ | Isten | hozzád || oly | igen | kegyelmes ...
Onnan nagy | bódogon || engem | hozzád | hozzón ...
Abban | soha | semmi || haladék | ne légyen ...
Véle | egyetemben || sok | vitézek | mennek ...
Ez | ő | felségének || adott | adománya ...
Nosza keresztyén | nép || halgass | nagy dolgokra ...

A magyarság a XVI. század második évtizedében már mint négyütemű és rendszerint 12 syllabás sort ismeri a tizenkettőt, mint négyszer $\frac{4}{8}$ -os sort; holott a Gábor-féle ütemelőzős beosztás, ha jól értjük, hol 5, hol 6 tactust különböztet meg benne:

The image shows musical notation for the poem 'Légyen Isten hozzád...'. It consists of two lines of music. The first line has six groups of notes, each with a vertical line above it indicating a syllable stress. The groups are: 'Légyen' (quarter note), 'Isten' (quarter note), 'hozzád' (quarter note), 'oly' (quarter note), 'igen' (quarter note), and 'kegyelmes.' (quarter note). The second line has five groups of notes, each with a vertical line above it indicating a syllable stress. The groups are: 'Véle' (quarter note), 'egyetemben' (quarter note), 'sok' (quarter note), 'vitézek' (quarter note), and 'mennek.' (quarter note). Vertical lines between groups indicate tactus divisions. The first line has a double bar line after 'hozzád', and the second line has a double bar line after 'sok'.

Am egyéb hiba is van a kréta körül: Gábor, csakhogy az alliteratio ütem elejére jusson, akárhányszor elköveti azt a bal-lépést, hogy — mint az imént idézett két sorban — hangsúlyos szót ütemelőzővé degradál.

Egy szó mint száz: az a tétel, hogy az alliteratio a magyar szabású versben mindig ütem kezdetét jelöli és mint ilyen csalhatatlan kritériumnak tekinthető, szintén nehézségekbe ütközik. Föltehető azonban, hogy ez csupán a kifejezedett formák körében van így, azokban a sorokban, melyek már meghatározott szótag-

¹ A vastag vonal előtti szó mindig »ütemelőző«.

számukkal is rávallanak, hogy túl vannak azon a ponton, melyen innen a verselésnek modernebb aerája kezdődik. Valószínű, hogy a régi magyar vers kevésbé volt kímért a mainál és jóval tágasabb korlátok között forgott. Ha tehát a modern magyar versekben nincs ütemelőző, még nem lehetetlen, hogy az ősi versnek tényezői közé tartozott.

Csakhogy más a lehetőség megengedése, és más a dolognak bizonyítása. Számba kell venni, hogy mi, magyarok, ez idő szerint azokat a vers-részeket, a melyeket Gábor Ignác ütemelőzőknek szán, Arany János szerint is azoknak az ütemeknek keretében ejtjük, a melyektől *A magyar ősi ritmus* el akarja őket szakítani; hogy — továbbá — dalaiban népünk az ütemelőzőtől csökönyösen tartózkodik. »Magyar dallamban — írja Arany János — felütés nincs.« »Az utolsó félszáz esztendőben«, olvassuk másutt (Fabó, A m. népd. zenei fejl., 578. l.), »a műzenének behatása alatt sok magyar zeneszerző próbálta meg a súlytalan felütést, igazabban csonka ütemet. És mi lett a vége? Az, hogy eme súlytalanak tervelt csonka ütem, mint kezdő ütem, az éneklés alkalmával kivétel nélkül súlyos kezdéssé lett.« A visszafelé való következtetés tehát egyáltalán nem biztató az új elméletet illetőleg.

Abban teljességgel igaza van Gábornak, hogy a magyar mondat értelmileg súlytalan szóval is kezdődhetik; ebből azonban az ütemelőző javára semmit kiokoskodni nem lehet. Végre is a vers nem próza, sőt ettől épen abban különbözik, hogy a beszédet többé-kevésbé »megköti«: részeit szabályos csoportokba rendeli és fölösleges elemeitől megszabadítja; abból tehát, hogy a folyó-beszédben lehetséges a súlytalan mondatkezdés, nem fejjik ki, hogy a versben az ütemelőző járja. Ezeknél a súlytalan apróságoknál, ha már az ősidők ingoványaira kívánczunk, minden valószínűség szerint többet nyomott a latban az a körülmény, hogy valamely nyelv az ejtésben *általában* emelkedő volt-e, vagy ereszkedő jellemű. Természetesnek látszik ugyanis, hogy emelkedő természetű nyelvekben a ritmusnak emelkedő, az ereszkedőkben ugyanannak ereszkedő fajtája fejlődött ki és vált uralkodóvá, a mint ezt a héberre nézve maga Gábor is elismeri. (53. l.) Ha pedig a nemzeti ritmus, a nemzeti ütem egyszer megállapodott és a sokaságnak vérévé vált, jóformán lehetetlen föltenni, hogy a versek szövegeiben viszont ne érezte volna a maga positio-alkotó és kiegyenlítő hatását.

A magyar nyelv és ritmus ereszkedő természetű, és kétségkívül már az ősrégiség ilyennek ismerte; föl kell tehát tenni, hogy a nemzeti ütem a maga positio-alkotó és kiegyenlítő hatását nem ma gyakorolja először. A magyarnak, mint mondani szokták, mindenkor rájárt a szája, hogy az ütemek elejét megnyomja; és megnyomta ott is, a hol a tactus elejére esetleg atonon került. Való igaz, ez a gondolat csupán okoskodás eredménye; azonban az ismeretes tényekkel kétségkívül egyezik és igazolását leli abban

a szabályban, hogy a hol az adatok megszűnnek, okoskodással kell segítenünk magunkon.

Talán tovább is lehetne fűzni a difficultások sorozatát az ütemelőzős elmélet ellen; fontosabb azonban, hogy ne maradjon érintetlen az a pont, mely Gábor Ignác tételeinek, mint látszik, maradandó részét alkotja. Részünkről hajlandók vagyunk hinni, hogy az a gondolat, hogy a régi magyar vers nem számolgatta az egyes ütemekbe jutó syllabákat, sem a verssorok szótagjait, a milyen egyszerű, épen oly termékeny és a modern magyar vers-idomokból is igazolható. Régi emlékeinkben teljességgel gyakori az a tünemény, hogy egyes verses műveknek sorai különböző szótagszámúak, és az ütemek szótagszám tekintetében szembeszökően eltérhetnek egymástól; viszont mai verssoraink között is vannak olyanok, a melyekben különféle szótagszámú ütemek váltakoznak (4 + 2; 4 + 3; 4 + 2 + 3 + 3 stb.) Különösen érdekesek e részben meglepő változatosságukkal az ú. n. »ősi tizenkettős«-ök, főképp Aranynál. Ezek a sorok, úgy látszik, félre nem érthető tanúi annak a körülménynek, hogy a tactusok és következőkép a sorok szótagszámának kötöttsége nem tartozik ritmusunk lényegéhez; és ha a példák nagy sokasága nem bizonyítaná is, azzal a körülménnyel kapcsolatban, hogy verselésünk idő folytával mind kötöttebbé vált: eléggé mutatnák, hogy régi verselőink a tactusok és sorok szótagszáma körül meglehetősen szabadságot élveztek. Mindazáltal, úgy véljük, ez a szabadság aligha lesz a régi magyar ritmusnak — az ereszkedő jellegen kívül — egyedüli fontos sajátysága. A nép, a gyermekek, a kik a verseknek általában kevésbé törődnek értelmével, mint ritmusával, ha verset mondanak, rendszerint erősebb ictussal és magasabb hanghordozással ejtik az első ütemet, mint a másodikat, és — a négyütemű sorokban — ismét erősebb ictussal és magasabb hangon a harmadikat, mint a negyediket.

Este van, Kiki nyuga-	este van, lomba.	Áldott ez Teremtett ez	testbe, lélekebe.
Hétfő, Kedd, Szerda,	hetibe, kedvibe, szerelmibe.	Ej, haj, Összeüti	magyar ember bokáját.
Mink is Az fekete	élmegyünk föld színére,	Hegyen hó, Harminczkettőbe	gödörbe tó, egy sincs jó.

Abból a körülményből, hogy ez a sajátos hangoztatás nem szórványos jelenség, a ránk maradt verses emlékekre pedig

sikerrel alkalmazható, talán nem merészség arra következtetni, hogy ez a kettősség szintén hozzátartozott a régi magyar ritmus sajátságaihoz. Íme egy-két példa:

<p>1. Hábróságben valáknak kegyössége,
 éléknek öreksége,
 kórságben valáknak egéssége,
 szükségben valáknak bévsége,
 éhezőknek elégsége.</p> <p>Önön tanítványának áruolatja,
 nemzeti népnek vádolatja,
 Jeruzsálem városának tisztos foga-
 [datja ...
 Bódogasszonynek szeméhel látatja.</p> <p>2. Világnak kezdetvitül fogván :
 rahtónk ez nem lött vala :
 hogy szűz leány : fiat szülhessen :
 szűzségnek tüköre : tisztán marad-
 [hasson :
 és nekünk hirünk benne ne lehessen.</p> <p>Tudjuk látjuk őt szűz lénynek
 ki ölében tart csodáltos fiat :
 fűriszti mossa : eteti imleti :
 úgy hogy anya szülöttét :
 de ki legyen néki atyja
 azott nem tudhatjuk.</p> | <p>Ez az isten mint őt esmérjük :
 kit szeplő nem illethet :
 mert ha isten ő nem volna
 ő benne bínőt lelhetnéink.</p> <p>3. Üdvöz légy idvösséges ostya,
 Istennek tiszta anyjának fia,
 mert tégödet hitben látlak,
 tisztán és teljességgel hiszlek ...
 Én Istenöm téged dicsérik,
 lelkömmel én felmagasztallak,
 Szentháromság dicsértessék
 és ez ige miá áldoztassék.</p> <p>4. Néhai való jó Mátyás király !
 sok országokat te bírál,
 nagy dicséretet akkoron vallál,
 ellenségidnek ellene állál ...
 Kerálok kezett lől te hatalmas,
 és nagy igyeknek diadalmas,
 néped kezett nagy bizodalmas,
 légy úristennél immár nyugodal-
 [mas.</p> |
|---|--|

Hogy ez a versfaj valóban élt, a Nádor C. hangjegyein kívül talán bizonyítani lehet Csáti Demeter krónikás énekével, melyről nem alaptalanul vélik, hogy egyes részeiben középkori versezethek maradványait tartalmazza. Ebben az énekben a régies rendek kétütemű nyolczasok társaságában fordulnak elő, joggal feltehető tehát, hogy, mint az utóbbiak, szintén két egyenlő félre szakadtak. Arany János szerint ilyen korai keletű töredékek a következők:

<p>Felvedet attad fejér lovan,
 és fivedet aranyas féken,
 Duna vizit aranyas nyergem ...</p> | <p>Az Cseken űk csekének,
 Az Tetemben el-feltetének.
 Érden sokat űk értének,
 Százhalomnál megszállának.</p> |
|---|--|

Igen magasztalja Gábor Ignác a László-hymnust, mint az ősi magyar ritmusnak kiváló termékét. Az ének csakugyan jól van verselve, szabása is magyar; de viszont alakja sokkal tökéletesebb, hogysen *ősinek* lehetne mondani. Az ősi magyar versekben kétségkívül nagyban virágzott az alliteratio — ez más népeknél sem volt különben; ám a László-énekben a magyar ritmus — esetleg a középkor kedvelt »sapphói« sorainak hatása alatt — már meglehetősen útát tett a kimért tactusok felé, elannyira, hogy

közte és a modern verselés termékei között e részben tetemesebb különbség alig mutatkozik. Igazolja az összevetés:

Testedben | tiszta, || lelkedben | fényes,
Szivedben | bátor, || miként | vad oroszlán,
Azért | neveztek || bátor | Lászlónak,
Mikoron | méglen || ifjúdad | volnál.

Katát | kérették || hat ló | hintóba,
Ingöm is | igön || szántó | taligába ;
Haj a | víg kedvem, || víg aka- | ratom
Még sem hagy | ingöm || bánatba | esnöm.

Csorda | pásztorok || midőn Betle- | heme
Csordát | őriztek || éjjel a me- | zőbe.

Mikor magyar | király || zászlóját | látá,
Jó lovának | száját || futni | bocsátá.

Adjon az | Uristen || ennek a | gazdának
Egy hold | földön || száz kereszt | búzát.

Ej, huj, | magyar ember || összeüti | bokáját,
Által | karolja || kedves | babáját.

Csillag esik, | föld reng, || jött éve | csodáknak
Ihol én, | ihol én || pörölye | világnak.

Gábor azonban egyébként is különös fontosságot tulajdonít a László-hymnus négyütemes sorának. Szerinte — és ebben valószínűleg eltalálta a valót — ebből a sor-típusból fejlődött időfolytával az ú. n.: »ősi tizenkettős«. Mi több, azt hiszi, hogy a négyütemes éppenséggel *maga az ősi magyar verssor* s egyúttal az »ősi nyolczas«-nak is szülőanyja. Ez utóbbinak keletkezését pedig azzal magyarázza, hogy a négyütemes sornak páratlan számú, erősebb ictusai mellett a páros számúak gyengébb lüktetői egyes nyelvelemek — névutó, igekötő — hangsúlyának elkopása folytán elvesztették önállóságukat, és két-két tactus egygyé alakult; pl. ebből: »Măgzat | belül«, lett: »Măgzatból«, ebből: »Měgě | lělhesse« lett: »Měglelhesse«.

Világos sor, a négyütemest az a körülmény avatná par excellence »nemzetivé«, hogy a legrégebbi schema, mely a magyar ritmus keretén belül kifejlődött és egyúttal minden más magyar sornak, még az »ősi nyolczas«-nak is szülője. Ez az elsőség és anyaság azonban meglehetősen kétséges és esetleg hasonló joggal ruházható a szerény, mellőzött dipodiára. Való igaz, a *megé* időfolytával *meg*-re rövidült, és a *belől* a soványabb *-ből* alakban futja élete pályáját; de a *lělhesse* valószínűleg a *meg* után sem súlytalanabb, mint a *megé* után volt, a minthogy a *belől* sem igen dicsekedett nagyobb súlylyal a mondatban, mint kopottabb *-ből* alakja; és akkor — példának okáért — ez a két tetrapodia:

Názáret | városát || megé- | lelhesse —
Dicső | Áron || ág belől | áradatja

a változás után bátran megmaradhatott tetrapodiának: a Gábor-féle elmélet értelmében így:

Názáret | városát || meg | lelhesse —
Dicső | Áron || ágból | áradatja — ;

szerintünk pedig, a kik a schema kiegyenlítő erejében hiszünk, a következő alakban:

Názáret | városát || meglel- | hesse —
Dicső | Áron || ágból ára- | datja.

Mert véleményünk szerint ép itt a dolog bibéje: ha volt egy kész négyütemű schemánk, maga ez a schema hogyan változhatott át kétüteművé? Vajjon feltehető-e, hogy mivel egyik-másik kész versezethek egyik-másik ütemében a kezdő hangsúlyos szó súlytalanná lett és összezsugorodott, az emberek a helyett, hogy az illető tactusok szövegét megtoldották, vagy a schema hatása alatt a súlytalan kezdő szótagot nyomatékkal ejtették volna, mint manapság: egyszerre megfélekedtek a kész schemáról, a négy ütemből kettőt csináltak, a tíz-egynéhány szótagos sort — miért? miért nem? — 8 szótagúra, a syllabák számával mit sem törődő tactusokat 4—4 syllabásokra nyesegették. Nem, ez nagyon sok és minden bizonynyal több, mint a mennyit egypár szónak változásával meg lehet magyarázni.

Azt mondja Gábor Ignác, hogy némely kétütemes sorban maig megtetszik a régi négyütemes sor eltűnt ictusainak halvány nyoma azokban a gyenge lüktetésekből, a melyek az ütemek közepe táján érezhetők. Pl. *Érdélységbe | lētelepedének.* (212. l.) Talán hozzátehetette volna, hogy igen sok régi tetrapodiát dipodikusán is lehet ejteni, de viszont megfordítva is. Pl.

Néhai | való || jó Mátyás | király . . . ¹
Nagy dí | cséretet || akkoron | vallál,
Ellensé | gidnek || ellene | állál . . .
Királyok | között || lél te | hatalmas . . .
Néped | között || nagy bizo- | dalmas,
Légy Úr- | istennél || immár nyugo- | dalmas !

Felddet | adtad || fehér | lovan . . .
Közös | lónak || túros a | háta.
Tanulj | tinó, || ökör lesz | belőled.
Ökrön | dederunt, || számaron | tulerunt.

A tételt tehát esetleg akkép is lehet formulálni, hogy idő folytával a hosszabb dipodiák keretében történt bizonyos differenciálódás és ennek a folyamatnak eredménye a tetrapodia, a négyütemű sor. Ez a feltevés azt is megmagyarázná, hogy a tetra-

¹ Érdekes, hogy a Mátyás-dal legtöbb sorának metszete az 5-ik szótag után van. Ugyanez a sajátság a László-hymnusban, de sok más régi versezetben is tapasztalható.

podiában az első és második dipodia miért válik szét egymástól élesebben, mint az első tactus a másodiktól, vagy a harmadik a negyediktől. A processusnak okát pedig talán meg lehetne találni abban a körülményben, hogy az ilyen hosszabb dipodiák kiejtése nagyon is gyors, kényelmetlen, és ez a körülmény ösztönül szolgálta a tactusok szétbontására.

Abban azonban, úgy látszik, csakugyan igaza van Gábor Ignácznak, hogy az »ősi nyolczas« nem primitív alak; mivelhogy ez ellen a hit ellen maga a formának kimért szabatosága eléggé kardoskodik. Viszont bizonyos, hogy e fölöttébb kedvelt sortípusnak nálunk való kialakulása vagy meghonosulása merőben ismeretlen. Szilády abban a véleményben van, hogy verselőink a deák hymnusok hatása alatt alkották meg; magában véve nem is volna benne lehetetlenség, hogy az első magyar nyolczas dipodiák ama hymnusok mintájára készültek — ámde a körülményekből az ellenkezőre is lehet következtetni. Fontos ugyanis, hogy középkori magyar hymnus-fordításaink között aránylag igen kevés a nyolczas dipodia, amaz énekekben pedig, melyekről tudva van, hogy a nép ajkán éltek, jóformán ismeretlen. A közkézen forgó adatok tehát nem igen bizonykodnak a mellett, hogy a magyar nép ezt a formát, melyben manapság dalainak jelentékeny része szól, az egyházi költészettől kölcsönözte. Másfelől egészen bizonyos, hogy a nyolczas dipodia nemcsak a nyugati nemzeteknél, hanem az oszmánok és a többi törökség népdalaiban szintén otthonos és így a magyarban, ha ugyan nem őseredeti fejlemény, esetleg török érintkezések révén keletkezett.

Szó a mi szó, mindez pusztán tapogatózás és vajmi keveset nyom a latban; nem is azért van itt elmondva, mintha reája bárki megesküdnék, hanem, hogy éreztesse azokat a réseket, a melyeknek betöltéséről Gábor könyve megfeledezett.

Érdekes, hogy *A magyar ősi ritmus* még a háromütemű sorok keletkezését is egészen sajátos módon fejtegeti, holott ezek az alakok egytől-egyig éltek az egyházi költők deák verseiben¹, s egy részük, jelesen a 4+4+3 típusú sor, a török népdalok hatásával is magyarázható. Legalább nem kell feledni, hogy ez a sor csak az oszmán érintkezések nyomán és idejében bukkanik fel irodalmunkban.

¹ Pl.: Gaude virgo | virginum | gloria,
Matrum decus | et mater | jubila! (XI. száz.)

Exultandi | et laetandi | tempus est,
Pascha nostrum | immolatus | agnus est,
Exultemus | et laetemur | hodie,
Dies iste | dies est lae- | titiae. (1345-ből.)

Mater Dei | salus rei | indefessa,
Nos regendo | nos tuendo | nunquam cessa! (XIV. sz.)

Mindent összefoglalva: *A magyar ősi ritmus* állításaiba nem igen tudunk belenyugodni; az a tétele azonban, hogy ősi verselésünk nem olvasta a tactusok és sorok szótagszámát, egyike azoknak a tanításoknak, melyekkel bajos ellenkezni. A műnek néhány, itt nem említett tévedését, a milyen az, hogy a László-éneknek szövegei közül a magyar az eredeti és a latin a fordítás, a középkori magyar verses emlékek új kiadásában alkalmunk lesz még helyreigazítani; erről a tételről azonban azt hiszszük, hogy értékesíteni lehet emlékeink magyarázatában. Nagy, szélesebb rétegre kiterjedő reformokról s »átértékelések«-ről, természetesen, alig lehet álmodozni. Középkori magyar verseink között, ha nem csalódunk, csak elvétve találkozik képviselője annak a primitív állapotnak, melyben a magyar ritmust az alliterációkon és a beszédnek ama belső tagolásán kívül, melyről Arany János emlékezett, a tactusok és sorok szótagszámának szabadsága jellemezte. A régi szabad sor- és tactus-alkotásnak hagyománya már csaknem kivétel nélkül újabb elemek társaságában fordul elő: a *Gyulafejérvári Glossákban*, a *Königsbergi Töredékek* újabban fölfedezett részében, a Mátyás-dalban, sőt helyenként az *Ave salutis hostia* fordításában is megjelenik a végrím, a László-hymnusban pedig a sorok és dipodiák egyforma szótagszámára való törekvés. Mi több, a *Supra agnő*ről sem épen lehetetlenség feltenni, hogy eredetileg rímesnek készült:

Supra agnő, szökj fel Kabla,
Hazajött férjed, tombj Kata...

Tiszta »ősi ritmus«-nak maradna mindössze a *Königsbergi Töredékek* korábban felfedezett része és talán néhány versiculus. Ám ebből a rövid sorozatból is a legfontosabbnak és legterjedelmesebbnek forrása még mindig nem került napfényre, hogy a fordítás versét meghatározná, illetőleg a kutatást esetleg útbaigazíthatná. Viszont rá kell mutatni, hogy az acták még nincsenek lezárva, és akárhány szöveg kerülhet elő, a mely az anyagot szaporíthatja. Az a vers, a melyben a tactusok és sorok szótagszáma még nincsen meghatározva, meglehetősen közel állhatott a prózához, és a prózának látszó textusok között akadhatnak olyanok, a melyek részben vagy egészben ama régi ritmus szabályai szerint vannak megalkotva. Különösen egyes imádságok, melyek a nép száján forogtak és abban a kitüntetésben részesültek, hogy a tömeg ájtatosságok alkalmával kórusban recitálta őket, a százados használat közben bátran ritmikusakká gömbölyödhettek. A *Pater noster*, az *Ave Maria* jórészt már a deák eredetiben, azonban a Peer C. fordításában is ritmikus folyású; a Gömör C. 150—152. l. olvasható *Atya Istennek hatalma* kezdetű »igen zep Imadfag« és a nyomban rákövetkező *Anima Christi* szöveg hasonlóképen. Szent Ágoston imádságának egy ritmikus részére, a mint ugyancsak a Gömör C. 153—156. l. találjuk, már az IK. V. kötetében (274. l.) történt hivatkozás. Mi több,

valamikor talán a közmondásokat, a szállóigéket szintén fel fogjuk használni »ősi« verstani documentumoknak; bizonyos ugyanis, hogy ezekben a röpke szólamokban sok az olyan érdekes di-, vagy tetrapodia, a melyenek a következők:

Kutya hazugságnak | eb a hitele.
 Nehéz a koncot | eb szájából kivonni.
 Fáradt lónak | farka is nehéz.
 Heverő ökör után | nem vetnek holdat.
 Éhes disznó | makkal álmodik.
 Ebnek mondják, | eb a farkának,
 farka feleli: | eb menjen.¹
 Farkasnak mondják: | Pater noster,
 azt feleli: | bárányláb.
 Süveges asszony | ebszokás.
 Ebet | szőréről,
 madarat | tolláról,
 embert | barátjáról.

Talán valamennyinél érdekesebbek azonban Bornemisza Péter bájos imádságai. Ezek közül az elsőnek dereka, mint már Greguss Ágost észrevette, minden bizonynyal verses alkotás; a többiek jórésze viszont előadásának belső tagolásával, parallelizmusaiival, állandó jelzőivel, vissza-visszatérő szólamaival és betűrimeivel szinte erőszakolja, hogy többet keressünk benne pusztá és merő prózájánál.

Vajjon megállják-e a sarat ezek a gondolatok, bizonytalan. Gábor Ignác munkájáról még nem hangzott el a legilletékesebbek ítélete; a mit az olvasó viszont ebben a vázlatban talál, nem annyira bírálat, mint inkább kérdések, kételyek és nehézségek sorozata, melyek a hozzáértőknek döntésére várnak. Nem igazságok megállapításai, hanem figyelmeztetések, hogy a kiknek tudniok adatott, ne késlekedjenek, hanem gyűjtsanak világosságot a homályban és járuljanak hozzá középkori magyar verseink új gyűjteményének tökéletesbítéséhez.

HORVÁTH CYRILL.

¹ De így is: Kutya | hazugságnak || eb a | hitele.
 Nehéz a | koncot || eb szájából | kivonni.
 Fáradt | lónak || farka is | nehéz.
 Heverő | ökör után || nem vetnek | holdat...
 Ebnek | mondják, || eb a | farkának,
 farka | feleli: || eb | menjen.